

INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Hagar

Sedd av Gud!

Osedd av människor?

Hagar
Seen by God! Unseen of humans?

Ann-Sofie Orrdal

Termin: VT 20

Kurs: RT1400 Religionsvetenskap, 15 hp

Nivå: Kandidat

Handledare: Kamilla Skarström Hinojosa

Innehållsförteckning

Abstract.....	3
1. Inledning	3
2. Syfte.....	4
3. Frågeställningar.....	4
4. Metod och teori	4
5. Material och avgränsning.....	6
6. Tidigare forskning	7
7. Hagar i Genesis	9
7.1 Analys av Hagar i Genesis.....	9
8 Hagar i antika och medeltida källor samt hos Luther	15
8.1. Analys	15
8.1.1 Analys av Hagar i tidiga och medeltida judiska källor.....	15
8.1.2 Analys av Hagar i tidiga kristna källor.....	18
8.1.3. Analys av Luthers syn på Hagar.....	20
8.2 Diskussion.....	20
9. Hagar i samtida receptions- och verkningshistoria.....	22
9.1. Analys.....	22
9.2 Diskussion.....	27
10. Avslutande diskussion	28
11. Slutsats	30
Källförteckning.....	32

Abstract

The purpose of this essay is to examine how the biblical person Hagar, who was African, woman and slave, has been seen on through history. I will also examine how Hagar is seen in a context of our time, as an identification for women who are marginalized. These two interpretations will be compared and discussed. At the end, an interpretation for my own time and context will be presented. The issues for this essay are how Hagar has been interpreted in early Jewish and Christian context, how do womanist theology look at Hagar and how can Hagar be a model and identification for people who feel they are marginalized. The methods that have been used are reception historical and effective historical analysis. The reception historical analysis gives a mixed picture. In the Christian tradition the picture is most negative, in the Jewish the picture is not only negative. The effective historical analysis gives that Hagar has been used in womanist theology. The story of Hagar can be a story in which many marginalized humans can find identification. It can be the refugee woman from Syria, the Romani woman who is begging, the single mother or the exploited woman. It can be almost anyone, it can be you or me.

1. Inledning

I Genesis 16 och 21 berättas om Hagar, den egyptiska kvinnan som var slav hos Abraham och Sara.¹ Den barnlösa Sara utnyttjar sin ställning och använder Hagar för att få ett barn och på så sätt uppfylla Guds löfte till Abraham. När Hagar blivit gravid upplever Sara att Hagar ser ner på henne. Hon bestraffar då den gravida Hagar så hårt att Hagar flyr ut i öknen. Det är där den särskilda händelsen äger rum, mötet mellan Hagar och Gud. Gud ser Hagars nöd och tilltalar henne med hennes namn. Hagar kallar den Gud hon mött *Du är seendets Gud*.² Detta gör Hagar unik i Bibeln. Hon är en av få kvinnor i Bibeln som uppges ha ett direkt möte med Gud och hon är den enda som ger Gud ett namn. Ändå är Hagar en av de mer okända bibelpersonerna och det har inte forskats mycket om henne utanför det klassiskt exegetiska området. Hon hamnar i skuggan av Sara och Abraham och bilden av henne är ofta negativ, framför allt i den kristna traditionen. Mot den bakgrunden vill jag undersöka hur synen på Hagar varit historiskt och hur den är i samtiden. Uppsatsen kommer att stå på två ben. Det ena är en receptionshistorisk analys från biblisk tid till reformationstiden. Den omfattar olika

¹ Jag kommer att konsekvent använda mig av namnen Abraham och Sara även när jag beskriver händelser före namnbytet. Det är endast när jag citerar bibeltext där namnen är Abram och Saraj som de namnen används.

² Betydelsen av Genesis 16:13 är osäker. Det kan även betyda *Gud som ser mig*. Verbet kan vara både particip och nomen.

judiska och kristna tolkningar som gjorts av Genesis 16 och 21. Det andra benet är nutida och utgår från womanist theology.³ Uppsatsen kommer att jämföra dessa två bilder av Hagar och mynna ut i en möjlig nutida tolkning i vår egen kontext.

2. Syfte

Denna uppsats vill undersöka hur den bibliska gestalten Hagar, som afrikan, kvinna och slav har tolkats i historien. Vilken är bilden som målas upp av henne och vilka delar av berättelsen⁴ om henne har betonats? Jag vill även undersöka hur Hagar tolkas i en nutida kontext, som identifikation för marginaliserade kvinnor. Dessa två tolkningar vill jag sedan jämföra och diskutera, då jag tror att de skiljer sig åt. Som avslutning vill jag presentera en möjlig tolkning för min egen kristna västerländska kontext.

3. Frågeställningar

- Hur har berättelsen om Hagar där hon förekommer som en av huvudpersonerna tolkats och använts i tidig judisk och kristen kontext?
- Hur används och tolkas Hagar idag inom womanist theology?
- Kan Hagar vara en förebild och igenkänning för människor som känner sig marginaliserade i sin kontext och i så fall vilka?

4. Metod och Teori

Eftersom texten i Genesis 16 och 21 är min utgångspunkt inleder jag med en analys av den. Där jämför jag grundtexten från Biblia Hebraica Stuttgartensia med ett urval av översättningar till svenska och engelska. Utifrån det ska jag göra en receptionshistorisk och en verkningshistorisk analys. Jag ska undersöka hur texten använts och tolkats i olika antika källor och av judiska och kristna exegeter. Jag diskuterar själva berättelsen enligt den hebreiska grundtexten och olika översättningar av den. I den receptionshistoriska analysen lyfter jag fram hur man läst och tolkat berättelsen och hur de tidigare tolkningarna påverkat varandra. Syftet med det är att få fram hur bilden historiskt har varit av den bibliska gestalten Hagar. John H. Hayes och Carl R. Holladay skriver i *Biblical Exegesis. A Beginner's*

³ Jag använder det internationellt vedertagna begreppet, womanist theology, på engelska eftersom jag inte funnit något som används på svenska.

⁴ I uppsatsen använder jag benämningen "berättelsen" ett flertal gånger och det jag då refererar till är de två kapitler som berättar om Hagar, Genesis 16 och 21.

Handbook att bibeltexterna tolkats kontinuerligt genom tiderna både av judiska och kristna exegeter.

By paying attention to this “reception history of the text”, we can often see a passage of Scripture in a new light and develop new levels of understanding otherwise missed if we jump from our own time to time of original composition and reception.⁵

Uppsatsens andra del är en verkningshistorisk analys. Här diskuterar jag hur nutida feministisk teologi tolkar och använder berättelsen om Hagar, framför allt gör jag det utifrån womanist theology. I inledningen av boken *In Search of Our Mothers' Garden* definierar Alice Walker ”womanist” som “A black feminist or feminist of color.”⁶ Delores Williams beskriver womanist theology i sitt förord till *Sisters in the Wilderness*. Williams menar att fokus för womanist theology är afro-amerikanska kvinnors tro, överlevnad och frihetskamp.

Womanist theology attempts to help black women see, affirm and have confidence of their experience and faith for determining the character of the Christian religion in the African-American community.⁷

Stephanie Mitchem definierar womanist theology som “the systematic, faith-based exploration of the many facets of African American women’s religiosity”.⁸

När Williams skriver om afro-amerikansk bibeltradition konstaterar hon att berättelsen om Hagar spelat stor roll:

It lifted up from the Bible the story of a female slave of Africa decent who was forced to be a surrogate mother, reproducing a child by her slave master because the slave master’s wife was barren.⁹

I den utgåva av *Sisters in the Wilderness* jag har läst finns ett förord av Katie G. Cannon. Där kommenterar hon att metaforen ”wilderness” har sitt ursprung i berättelsen om hur Hagar flyr ut i ödemarken. Cannon menar att afro-amerikanska kvinnor kan identifieras som ”Aunt

⁵ Hayes och Holladay (2007), s. 61.

⁶ Walker (1983), s. xi.

⁷ Williams (1993), s. xvii.

⁸ Mitchem (2002), s. ix.

⁹ Williams (1993), s. 2.

Hagar's children".¹⁰ Mot den bakgrunden fann jag Womanist theology som en lämplig metod för min uppsats. I den här delen vill jag visa vilken effekt berättelsen kan ha för människorna som läser den och hur berättelsen kan påverka människor. Genom den analysen vill jag få fram bland vilka människor och i vilka kontexter man kan finna identifikation och tröst i berättelsen om Hagar.

5. Material och avgränsning

Uppsatsens primärkälla är Genesis 16 och 21 i Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS) tillsammans med moderna översättningar till svenska såsom Bibel 2000, Folkbibeln och 1917 års översättning. Jag har även använt mig av Robert Alters översättning till engelska.

För analysen har jag valt att göra olika nedslag i antik och medeltida litteratur. De nedslag jag valt att göra har jag gjort utifrån mitt syfte att belysa hur bibelgestalten Hagar tolkats inom judisk och kristen tradition.

Jag kommer att analysera ett antal utvalda antika källor, både judiska och kristna. De judiska källor som analyseras är Jubileerboken, en parafras på Genesis och Exodus som dateras till andra århundradet före Kristus, och Baruks bok, en apokryfisk text som dateras 200–50 f Kr. Den judiske historikern Josefus Flavius från första århundradet skriver om Hagar i *The Antiquities of the Jews*. Philo av Alexandria, en grekisk-judisk filosof från det första århundradet, skriver även han om Hagar. Jag har även använt två judiska midrasher, Midrash Rabbah, som åldersbestäms till 300–500-tal, och den medeltida Sefer Ha-Yashar. Båda lyfter fram olika tolkningar av berättelsen.

De kristna antika källor som diskuterar Hagar och som är relevanta för uppsatsens diskussion är Galaterbrevet och *Adversus Marcionem* av Tertullianus (ca 155–220), *Homilies on Genesis and Exodus* av Origenes (ca 184–253) samt *Guds stad* av Augustinus (354–430). Detta görs för att belysa den bild av Hagar som vuxit fram ur de tidiga traditionerna. Det kompletteras med den bild som Martin Luther ger av Hagar i sin Genesiskommentar. Att jag har valt Luther framför andra reformatorer, som till exempel Calvin, beror på att uppsatsens diskussion vill visa hur Hagar kan tolkas i en samtida västerländsk och evangelisk-luthersk kontext. För att få en svenskkyrklig tolkning har jag använt mig av Bertil Gärtners kommentar till Galaterbrevet.

¹⁰ Williams (1993), s x–xi.

I analysen av bibeltexten har jag använt mig av ett urval av exegetiska kommentarer till Genesis. Bland kommentarerna återfinns både judiska och kristna exegeter. De exegetiska kommentarerna är skrivna av Robert Alter,¹¹ W. Gunther Plaut,¹² Gerhard von Rad,¹³ R.W.L. Moberly¹⁴ och J. Gerald Janzen.¹⁵

Uppsatsens andra del fokuserar på den samtida tolkningen av Hagar och hur det faktum att hon presenteras som afrikan tolkas. Hagar förekommer framför allt i feministisk teologi och då företrädesvis i womanist theology. Därför görs analysen i den delen av uppsatsen utifrån hur man inom det området tolkar och använder sig av den bibliska gestalten Hagar som en identifikationsmakör för bland annat afroamerikanska kvinnor. Här lyfter jag fram och diskuterar några afroamerikanska kvinnliga forskare, bland annat Delores Williams och Nyasha Junior. Inom den samtida tolkningen återfinns även artiklar som tar upp andra aspekter på berättelsen om Hagar. Jag har studerat några artiklar som tar upp synen på Hagar som ”den andra”, då det ger utgångspunkter för en vidare diskussion kring vilka som kan identifiera sig med Hagar idag.

I uppsatsen refereras även till några olika uppslagsverks artiklar som är relevanta för uppsatsens syfte.

6. Tidigare forskning

Liksom andra bibelböcker är Genesis rikligt kommenterad genom tiderna. I uppsatsen använder jag ett urval av kommentarer, både antika och samtida. De exegetiska kommentarerna lägger inte stort fokus på Hagar utan ägnas mer åt helheten och Abraham och Sara som det judiska folkets patriark och matriark. Sara och Hagar framställs ofta som motsatspar och det diskuterar Amy-Jill Levine.¹⁶

Irene Pabst har gjort en interpretation av berättelsen om Sara och Hagar utifrån litteratur från rabbinisk tradition och från kyrkofäderna.¹⁷ Hon har tittat på hur receptionen av Hagar varit i den tidiga traditionen. I sin text lyfter hon Sara och Hagar som kvinnliga representanter för identifikation och för olikheter. Hon börjar sin analys med de två statyerna Ecclesia och

¹¹ Alter (2004), *The Five Books of Moses. A Translation with Commentary*.

¹² Plauts kommentar till Genesis återfinns i *The Torah. A Modern Commentary*.

¹³ Von Rad (1961), *Genesis*.

¹⁴ Moberly (1992), *Genesis 12–50*.

¹⁵ Janzen (1993), *Abraham and All the Families of the Earth*.

¹⁶ Levine har en artikel ”Settling at Beer-lahai-roi” i boken *Daughters of Abraham*.

¹⁷ Pabst (2003), *The Interpretation of the Sarah-Hagar-stories in rabbinic and patristic literature. Sarah and Hagar as female representations of identity and difference*.

Synagogue som föreställer Sara och Hagar. Därefter fortsätter hon med att titta på hur Hagar tolkats i rabbinsk tradition och av kyrkofäderna. Det hon kommer fram till i sin slutsats är att om man kan se olikheter som berikande och inte som ett hot mot den egna identiteten kan Sara och Hagar vara användbara i religionsdialog idag. Christopher Heard gör en analys av hur Hagar och Ismael tolkats genom historien och för ett resonemang kring vad som kan vara en kristen tolkning.¹⁸ Han menar att de flesta kristna interpretationer av Hagars berättelse misslyckas i att förmedla kristna ideal som tro, hopp och barmhärtighet. I artikeln presenterar Heard sedan möjliga tolkningar av Hagar som han anser är mer av kristen karaktär.

Wilma Ann Bailey har skrivit om vad vår kontext betyder när vi läser en text och hur det påverkar vår läsning av bibeltexter.¹⁹ Detta gör hon utifrån en undersökning av hur svarta och judiska kvinnor uppfattar och tolkar berättelsen om Hagar. Under senare tid har det utifrån feministisk exegetik och black theology²⁰ vuxit fram en gren som kallas womanist theology. Delores Williams var den som först definierade begreppet. Hon upptäckte att trots att hon var en svart kvinna läste hon texterna som om hon vore en svart man.²¹ Alice Walker var den första att använda termen ”womanism”.²² Termen omfattar och tar tillvara svarta kvinnors erfarenheter och kultur, engagerar sig i kampen för alla utsattas integritet och överlevnad, särskilt för svarta kvinnors kamp.²³ Ruth Barton menar att womanist theology behövs eftersom svarta kvinnor kämpar mot förtryck i tre dimensioner; rasism, sexism och klasskamp. Den vita kvinnans kamp är, enligt Barton, endimensionell och handlar enbart om att bryta bilden av den svaga kvinnan som inte klarar av livet själv.²⁴ Inom womanist theology har Hagar från början fått en betydande roll. Man lyfter fram henne både som en utsatt kvinna och som en stark kvinna som tar tag i sin livssituation. Delores Williams drar paralleller mellan Hagar och afroamerikanska kvinnors situation från slaveriets tid fram till idag.²⁵ Nyasha Junior är en av de nu aktiva inom womanist theology. I sin senaste bok tar hon upp hur synen varit på Hagar genom historien och fokuserar framför allt på att bilden av Hagar inte har varit den av en afrikansk, svart kvinna. Den beskriver Hagar som moder, egyptier och svart. Junior menar att Hagar inte uppfattats så genom historien och visar på hur hon anser att

¹⁸ Heard (2014), “On the Road to Paran: Toward a Christian Perspective on Hagar and Ismael”.

¹⁹ Bailey (2002), *Black and Jewish women consider Hagar*.

²⁰ Black theology växte fram på 1960-talet bland afro-amerikanska präster i USA.

²¹ Williams (1993), *Sisters in the Wilderness*, s. 1.

²² Walker (1983), *In Search of our Mother's Gardens*, s. xi.

²³ Ibid, s. xi.

²⁴ Barton (1995), *A comparison and contrast of Womanist and Feminist Theology and Experience*, s. 10.

²⁵ Williams (1993), *Sisters in the Wilderness*.

Hagar bör tolkas²⁶. En annan artikel som belyser just det afrikanska med Hagar har skrivits av David Tuesday Adamo och Eriwvierho Francis Eghwubare.²⁷ Den visar på en afrikansk läsning av Genesis 16 och 21. De diskuterar Hagars berättelse utifrån en afrikansk kontext, där de omnämner Hagar som Abrahams afrikanska fru. Även Adam Clark utgår från Hagars egyptiska arv.²⁸ Hans referenser är judiska och afrikanska kvinnors upplevelse av Genesis 16 och 21. Clark menar att Hagars egyptiska arv och hennes berättelse kan lyfta den kvinnliga andligheten.

I den verkningshistoriska analysen vill jag få med ett västerländskt, samtida perspektiv. En av de artiklar jag valt att använda är skriven av Kari Latvus.²⁹ Den speglar hur olika kvinnor kan identifiera sig med Hagar och finna hopp i hennes berättelse. Latvus diskuterar berättelsen utifrån sin finska kontext och hur asiatiska kvinnor som kommit till Finland genom äktenskap med finska män skulle kunna finna en identifikation med Hagar. En artikel som är skriven av Jayme R. Reaves utgår från den vita kvinnans perspektiv.³⁰ Reaves beskriver hur hon, som är skolad i feminism och befrielsesteologi, vill identifiera sig med Hagar, men menar att det inte är det den vita västerländska kvinnan ska göra. Ett annat nutida och annorlunda perspektiv lyfter David J Zucker i en artikel.³¹ Den tes som Zucker diskuterar är om Abraham, Sara och Hagar samt Ismael och Isak kan ses som en styvfamilj. Artikeln ger en annan vinkling på berättelsen och gör en tolkning av relationerna i berättelsen till en utvidgad styvfamilj.

7. Hagar i Genesis

7.1 Analys av Hagar i Genesis

Egyptiskan Hagars berättelse återfinns i Genesis kapitel 16 och 21. Berättelsens traditionella huvudperson är inte Hagar utan Abraham och Sara, de som är utvalda av Gud.³² Berättelsen om Hagar är en del av det som brukar kallas patriarkberättelsen, Genesis 12–50. Den är en del av Abrahamcykeln, Genesis 12–25:8. Det är en berättande text, där Abraham och Guds löften till honom är det centrala. Det handlar om löftet om en son, och om ett land. Abrahams och

²⁶ Junior (2019), *Reimagining Hagar. Blackness and Bible*.

²⁷ Artikeln, "The African Wife of Abraham", av Adamo och Eghwubare är publicerad i antologin *Genesis* från 2010.

²⁸ Clark (2012), *Hagar the Egyptian: A Womanist Dialogue*.

²⁹ Latvus (2010), "Reading Hagar in Contexts". Artikeln är publicerad i antologin *Genesis*.

³⁰ Reaves (2018), *Sarah as victim and perpetrator: Whiteness, power, and memory in the matriarchal narrative*.

³¹ Zuckers artikel "Abraham, Sarah and Hagar as a Blended Family: Problems, Partings and Possibilities" publicerades 2009 i *Women in Judaism*.

³² Clark (2012), s. 52.

Saras barnlöshet, Guds löfte till trots, är det som inledningen av Abrahamcykeln kretsar runt. Det är ett genomgående tema i Genesis. Grassi uttrycker det så som att Guds största gåva och garanti för förbundet med Israel var just barn.³³ Abraham och Sara är inte ensamma om problemet att inte få barn. Raket säger till Jakob: ”Ge mig barn, annars vill jag dö”.³⁴ Att få barn sågs som en välsignelse från Gud och att då inte kunna få barn sågs som att man var missgynnad av Gud.³⁵ Von Rad beskriver det som att det inte fanns någon större sorg för en israelitisk kvinna än barnlöshet.³⁶ Den värld som Sara och Hagar lever i är på många sätt allt annat än jämställd. Kvinnans värde låg i hennes möjligheter till äktenskap och vilken fortplantningspotential hon hade. Det kommer fram i texten framför allt när Sara omtalas. Det berättas att hon är barnlös, om hennes skönhet och om den mirakulösa graviditeten.³⁷ I kapitlen 16 och 21 är det inte Abraham som är i centrum utan de två kvinnorna, Sara och Hagar. I kapitel 16 agerar dessa båda kvinnor för att löftet om en son ska uppfyllas. I båda kapitlen finns beskrivningar av hur Hagar möter Gud i ödemarken.

Kapitel 16 inleds med att vi får veta just detta att Sara inte fött något barn åt Abraham och att hon har en slav som är egyptiska och heter Hagar. En betydelse av namnet Hagar ‫הַגָּר‬ kan härledas till det hebreiska ordet för främling. En annan teori för att härleda namnet är att det har sitt ursprung i det arabiska ordet verbet för fly, emigrera eller separera.³⁸ Båda teorierna verkar både rimliga och riktiga då de säger något om Hagar. Hon var en främling från ett annat land och en annan kultur. När hon behandlas illa av Sara tar hon till flykten och till slut drivs hon bort; hon separeras från Abraham och Sara.

Sara föreslår Abraham att hon ska få barn genom sin slav. Enligt de exegetiska kommentarerna var detta socialt och juridiskt accepterat. Det finns mesopotamska texter från Nuzi, som Moberly hänvisar till. Där berättas det om regler för äktenskap och adoption som stämmer väl överens med hur det beskrivs i Genesis. Exempelvis berättas att om en kvinna är barnlös ska hon erbjuda sin man ett substitut för sig själv.³⁹ Även von Rad beskriver detta som att om en kvinna inte kan få barn kan det barn som hennes slavinna får bli hennes.⁴⁰

³³ Grassi (1992), s. 904.

³⁴ Genesis 30:1.

³⁵ Plaut (2005), s. 99.

³⁶ von Rad (1961), s. 191.

³⁷ Heard (2014), s. 283. Saras barnlöshet kommenteras i Genesis 11 och 16, hennes skönhet i kapitel 12 och 21 och den mirakulösa graviditeten i kapitel 17–18 och 21.

³⁸ The Torah, A Modern Commentary (2005), s. 99.

³⁹ Moberly (1992), s. 80.

⁴⁰ von Rad (1961), s. 191. Se även Baldwin (1986), s. 58.

Det verb som beskriver det Abraham nu gör kan översättas på olika sätt. וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹלֵהּ 1917-års bibelöversättning och Folkbibeln översätter det med lyssna. Bibel 2000 har valt verbet samtycka, vilket jag uppfattar blir mer värderande än lyssna. En mer direkt översättning kan vara ”höra till Saras röst”. Alters engelska översättning lyder ”Abram heeded the voice of Sarai”.⁴¹

Sara är den som för skeendet framåt och ger Hagar till sin man. Även här skiljer sig olika översättningar åt. Det som är intressant för synen på Hagar är om man väljer att ta med ordet hustru eller inte. Hagars ställning påverkas om hon är hustru eller om hon ska ses som konkubin. Bibel 2000 har inte med det utan där är översättningen helt enkelt ”gav henne åt sin man”. 1917 och Folkbibeln har däremot med ordet hustru; ”gav henne till hustru åt sin man”.

I Genesis 16:4 står det וַיֵּבֶא אֶל-הָגָר En literal översättning ger ”Han gick till Hagar”, vilket är den översättning man valt i 1917 och Folkbibeln. Återigen tar Bibel 2000 en egen väg och har ordalydelsen ”Abram låg med Hagar”, vilket han förmodligen gjorde eftersom det sedan konstateras att Hagar blir gravid, men det uttrycks inte så i grundtexten. Hagar blir alltså gravid och efter det upplever Sara att Hagar ser ner på henne. Det hebreiska ordet קָלַל kan enligt Janzen översättas med förminska.⁴² Det gör att ordet kan få dubbel innebörd; det direkta att Hagar förminskar eller ser ner på Sara och ett symboliskt då Hagars gravida kropp kommer att växa till skillnad från Saras. De olika svenska översättningar använder verben förakta, ringakta och se ner.

Sara beklagar sig till Abraham och säger וְעַלֵּיךְ מִסְּרִי Enligt von Rad är Saras rop nästan oöversättligt. Men i det ligger att hon håller Abraham som ansvarig för det som drabbat henne.⁴³ De olika översättningar jag tittat på har gjort olika val. Bibel 2000 har ”Denna skymf är ditt fel”. 1917 hade översatt det till ”Den orätt mig sker komme över dig”. Folkbibeln valde att översätta till ”Denna kränkning jag utsätts för ska komma över dig”. Alla översättningarna är eniga om att Sara vill skylla sin olycka på Abraham. En mer ordagrann översättning skulle kunna vara ”Mitt fel är på dig”.

Nu yttrar sig Abraham. Det är enda gången han talar i kapitel 16. Det han säger formuleras på olika sätt i översättningarna. Bibel 2000 låter honom säga ”Du bestämmer själv över din slavflicka – gör vad du vill med henne!” I 1917 säger han ”Din tjänsteflicka är ju i din hand,

⁴¹ Alter (2004), s. 78.

⁴² Janzen (1993), s 42.

⁴³ von Rad (1961), s. 192.

gör med henne vad du finner för gott.”. Folkbibeln har ordalydelsen ”Se, din slavinna är i din hand. Gör med henne som du finner bäst.” Återigen konstaterar jag att Bibel 2000 är väldigt fri i sin översättning. Så här långt berättar narratören utifrån Saras perspektiv. Bailey menar att narratören därmed får oss att sympatisera med henne.⁴⁴ Vers 5 får läsaren att ogilla Hagar när den sympatiska Sara berättar för Abraham att Hagar ser ner på henne. Den upplysningen har givits av narratören i versen innan och det förstärker läsarens uppfattning.⁴⁵

Sara bestraffar Hagar och Hagar rymmer. Janzen menar också att berättelsen om Hagars flykt ut i öknen finns där för att väcka samma sympatier för henne som för det hebreiska folket i deras flykt från Egypten.⁴⁶ Latvus menar att detta är en stark och modig handling. Hagar, den bestraffade slaven ger sig iväg på sin egen exodus. Hon blir därmed den första personen i Bibeln som flyr från förtryck.⁴⁷ Även Bailey menar att Hagar visar inte bara styrka utan också värdighet när hon efter Saras hårda bestraffning tar ett eget beslut och lämnar den destruktiva situationen.⁴⁸

När Hagar är på rymmen, troligen på väg tillbaka mot Egypten, möter hon Herrens ängel som talar med henne. I de flesta fall i Gamla testamentet är Herrens ängel/sändebud Guds hjälp till sitt folk. I patriarkberättelsen är det ingen tydlig skiljelinje mellan Gud själv och ängel/sändebud, som är mer som Gud i mänsklig form.⁴⁹ Bibel 2000 påpekar detta i en not till Genesis 16:7 att ängeln talar på Guds vägnar, men att sedan i vers 13 jämför ängeln med Gud själv.⁵⁰ Herrens ängel säger till Hagar att återvända. Baldwin läser i detta in ”vänd om” och att omvändelse är vägen till Gud.⁵¹ Kan det vara så att Hagar blev omvänd till en tro på Abrahams Gud i mötet med ängeln?

Hagar namnger den Gud som hon talat med. Den textkritiska apparaten i *BHS* har en not till denna vers, som talar om att den masoretiska texten är oklar. Man föreslår att lägga till ”Gud” och då blir namnet ”En seende Gud”. Bibel 2000 har översatt det till ”Du är seendets Gud” medan Folkbibeln har valt ”Du är den Gud som ser mig”. Verbet se רָאָה förekommer flera gånger i texten varav två gånger i samband med att Hagar märker att hon är gravid. Här har verbet inte bara betydelsen se utan även märka, inse eller förstå.⁵² Verbet finns med tre gånger

⁴⁴ Bailey (2002), s. 38.

⁴⁵ Ibid, s. 39.

⁴⁶ Janzen (1993), s. 43.

⁴⁷ Latvus (2010), s. 258.

⁴⁸ Bailey (2002), s. 39.

⁴⁹ von Rad (1961), s. 193.

⁵⁰ Bibel2000.

⁵¹ Baldwin (1986), s. 59.

⁵² Naudé (1997), s. 1008.

i vers 13 när Hagar namnger Gud och konstaterar att hon sett Gud utan att dö. Naudé menar att verbet här används i betydelsen av en uppenbarelse, förnimmelse eller vision.⁵³ Hagar kan då mena att hon har sett Gud, det omvända mot att Gud sett henne. Min tolkning är att Gud och Hagar har sett varandra. Bibel 2000 har ordalydelsen ”Har jag verkligen sett Gud och förblivit vid liv?” Både 1917 och Folkbibeln har översättningar mer nära den hebreiska grundtexten; ”Har jag då verkligen här fått se en skymt av honom som ser mig?”⁵⁴ och ”Har jag här fått se en skymt av honom som ser mig?”⁵⁵ Enligt den gammaltestamentliga tron måste den som ser Gud dö.⁵⁶

Hagar namnger platsen för sitt gudsmöte, Beer Lahai Roi בְּאֵר לַחַי רֹאִי.⁵⁷ Thompson slår fast att detta namn är svårt att tolka och det har skapat många olika spekulationer genom tiderna. I Septuaginta står det ”källan är hans, som jag tydligt har sett”. Vulgatas formulering ”Puteum Viventis Videntis me” blir på svenska ”Den levandes källa, den som ser mig”.⁵⁸ I not i Bibel 2000 står det att namnet betyder ”Brunnen som tillhör den levande som ser mig”. I *NIDOTTE* görs samma översättning som den från Vulgata.⁵⁹ Vatten i öknen är ofta ett tecken på gudomligt budskap.⁶⁰ Detta är första gången det sker i Genesis och anmärkningsvärt nog är det inte en hebré utan en egyptisk kvinna på flykt som är den person som upplever det.

Hagar återvänder och föder en son åt Abraham, som får namnet Ismael. Sedan följer fyra kapitel där Hagar inte omnämns alls. Det passerar flera år, troligen 14–15 år, och Isak har fötts. I Genesis 16 och 21 är det samma personer det berättas om. Vissa skillnader finns dock. En skillnad är att nu när vi kommer till kapitel 21 beskrivs Hagar som en slav från Egypten. I Genesis 16:3 benämns hon som hustru åt Abraham, med samma hebreiska ord som benämner Sara i vers 1. Det hebreiska ordet *ishah* är samma som identifierar Sara i början av samma vers.⁶¹ Detta är enda gången Hagar omnämns som hustru och det görs alltså när texten beskriver den sexuella relationen med Abraham.⁶² I Genesis 16 omtalas hon som hustru och i Genesis 21 som slavinna. I den engelska översättning som Plaut använder av Genesis 16 vers 3 ger Sara Hagar till Abraham ”as a wife”. Plaut kommenterar ”As a wife” med att även om

⁵³ Ibid, s. 1013.

⁵⁴ 1917-års bibelöversättning.

⁵⁵ Folkbibeln.

⁵⁶ Se Exodus 33:20, där Gud säger till Mose ”...ingen människa kan se mig och leva”.

⁵⁷ Genesis 16:14.

⁵⁸ Thompson (1992), s. 640.

⁵⁹ Beyer (1997), s. 579.

⁶⁰ Janzen (1993), s. 43.

⁶¹ Alter (2004), s. 78.

⁶² Junior (2019), s. 21.

Hagar kallas hustru är hon konkubin och hon förblir Saras slav.⁶³ I Bibel 2000 har vi inte det problemet, då man i Genesis 16:3 valt att översätta det till endast ”och gav henne åt sin man”.⁶⁴ Så står det alltså inte i grundtexten och så var inte översättningen i 1917; ”och gav henne till hustru åt sin man”.⁶⁵ Även Alter gör i sin översättning det valet; ”and she gave her to Abram her husband as a wife.”⁶⁶ I Genesis möter vi Hagar ytterligare en gång. Det är i kapitel 25 i Ismaels släktavla. Den inleds med ”Detta är släktavlan för Abrahams son Ismael, som Saras egyptiska slavinna Hagar födde åt Abraham.”⁶⁷ Här nämns hon alltså bara vid namn och identifieras som Saras slav.

Hon ges till Abraham som en andra hustru, men behandlas även fortsättningsvis som en slav och har ingen egen kontroll över sitt liv. Detta var möjligt då Sara ägde Hagar.⁶⁸ Latvus menar att bilden av Hagar inramas av två kulturella problem, äktenskap och slaveri.⁶⁹

I kapitel 21 berättas om en fest för att Isak blivit avvand, där Sara ser Ismael leka med Isak. Sara ber då Abraham driva bort Hagar och Ismael, för att Isak ensam ska få ärva. Abraham rådfrågar Gud och får svaret att han ska göra som Sara ber honom, men att han inte behöver vara orolig utan att även Ismael ska bli ett stort folk. Dagen därpå drivs de iväg ut i öknen. I öknen, när Hagar är förtvivlad och inte hittar något vatten, möter hon återigen en ängel. Ängeln visar henne en brunn där hon kan hämta vatten. Sedan får vi veta att Ismael växer upp och att Hagar tar den frånvarande faderns plats och hittar i Egypten en fru åt sin son.⁷⁰

Abraham och Sara nämner aldrig Hagar vid namn utan som slavflicka i kapitel 16 och som slavinna i kapitel 21. Däremot använder narratören hennes namn och i mötet med Herrens ängel tilltalar ängeln henne med ”Hagar”. I sin Genesiskommentar skriver Janzen att detta kan säga något om den dubbla funktion Hagar har; samtidigt som hon finns till för andra som slav, är hon en person med sina egna rättigheter, sitt hopp och sin förtvivlan.⁷¹ Efter att Hagar och Ismael har blivit ivägsända identifieras Hagar inte längre utifrån etnicitet eller social ställning utan som Ismaels mor.

⁶³ Plaut (2005), s. 99.

⁶⁴ Bibel2000.

⁶⁵ 1917-års bibelöversättning.

⁶⁶ Alter (2004), s. 78.

⁶⁷ Genesis 25:12.

⁶⁸ Latvus (2010), s. 252.

⁶⁹ Ibid, s. 252.

⁷⁰ Heard (2014), s. 285.

⁷¹ Janzen (1993), s. 42.

8. Hagar i antika och medeltida källor samt Luthers tolkning

8.1. Analys

8.1.1 Analys av Hagar i tidiga och medeltida judiska källor

Hagar finns med indirekt i ytterligare en bok i Gamla Testamentet, Första Krönikeboken.⁷²

Här kan vi läsa om Abrahams söner och där skiljer man på Hagars son Ismael och på de söner som Abraham fick med Ketura.⁷³ Detta tolkar jag som att det är två olika folk. Det är intressant för den fortsatta diskussionen om Hagar och om hon var Abrahams hustru eller inte. En del tolkningar görs där Hagar och Ketura är samma person, vilket jag återkommer till längre fram.

Jubileerboken är en judisk skrift från 200-talet före Kristus. Den är en rewritten parafras av Genesis och Exodus 1–20. Syftet kan ha varit att lösa vissa exegetiska och teologiska problem. Att döma av den rikliga förekomsten av textrullar med just Jubileerboken i Qumran kan man anta att den haft stor betydelse för församlingen där. Van Ruiten gör i en artikel en analys av Genesis 16 och 21 och Jubileerboken kapitel 14 och 17.⁷⁴ I båda texterna möter vi samma personer; det är den aktiva Sara, den passive Abraham och deras egyptiska slav Hagar. I texten i Jubileerboken berättas inte om Hagars flykt ut i öknen och därmed är inte hennes Gudsmöte med. Van Ruiten menar att genom att utelämna Hagars möte med Gud tar man bort det från berättelsen som ger henne mer status.⁷⁵ Löften om arvingar är annars exklusivt för män. Det är patriarkerna som kommunicerar med Gud och änglar, inte kvinnor och absolut inte som i detta fall en kvinnlig slav. Hon skulle ha varit den enda kvinnan i Genesis och Exodus som haft ett möte med Gud och det var väl förmodligen att tillskriva en kvinnlig slav för stor ära.⁷⁶ När man läser Jubileerboken är beskrivningen av Abrahams familj en beskrivning av ett hushåll som lever i stor harmoni. Det berättas inte om några slitningar mellan Sara och Hagar. Därför, menar Van Ruiten, att det inte fanns någon anledning att berätta om Hagars flykt och hennes återkomst. Det förändrar bilden av både Sara och Hagar mot den vi får i Genesis. Sara beskrivs mer positivt, medan Hagars status varken höjs eller sänks, däremot blir bilden av förhållandet mellan kvinnorna annorlunda.⁷⁷

⁷² Första Krönikeboken 1:29–33.

⁷³ Efter Saras död tar Abraham en ny hustru, Ketura. Detta omnämns i Genesis 25:1.

⁷⁴ Artikeln "Hagar in the Book of Jubilees" återfinns i antologin *Abraham, the Nations, and the Hagarites*.

⁷⁵ Van Ruiten (2010), s. 125–126.

⁷⁶ Ibid, s. 126.

⁷⁷ Ibid, s. 138.

Hagar eller rättare sagt hennes ättlingar omnämns i Baruks bok, som är en apokryfisk text som är svårdaterad. Den placeras i perioden 200–50 fvt. I kapitel 3 återfinns vi en poetisk text som handlar om att visheten är Guds gåva till Israel. Det talas om nya folk på jorden som inte finner visheten och bland dem nämns Hagars ättlingar som inte fann och inte brydde sig om vishetens väg.⁷⁸

I den judiska traditionen är det matriarken Sara som lyfts fram framför Hagar. Josefus Flavius, den judiske prästen och historieskrivaren från första århundradet, gör en positiv beskrivning av Sara, som kärleksfull och plikttrogen och som en motsats till Hagar som är arrogant och otacksam.⁷⁹

As for Sarah, she at first loved Ismael, who was born of her own handmaid Hagar --- because God was pleased with what Sarah had determined.⁸⁰

Philo av Alexandria (ca 25 f Kr– ca 40) gjorde en allegorisk analys av Sara och Hagar, där han menar att Hagar står för det grundläggande lärandet som leder till vishet. Sara är visheten själv.⁸¹ Han använder berättelsen för att illustrera filosofiska sanningar. För honom är Abraham en som söker Gud. Sara är dygden och därmed blir Abrahams kärlek till Sara en bild för hans kärlek till dygden. Isak står för visheten. Hagar däremot tillhör en lägre kunskapsnivå.⁸²

Enligt Midrash Rabbah, en midrash från antik tid (300–500-tal), var Hagar dotter till Faraos och därmed en prinsessa. Att hon blev slav hos Sara skulle då bero på att Faraos såg de under som Gud gjorde för Sara och att det då skulle vara bättre att vara slav i det huset än husmor i det egna.⁸³ I Midrash Rabbahs exegetiska utläggning övertalar Sara Hagar till förening med Abraham genom att säga att hon ska vara lycklig som kan förenas med en så helig man; ”Happy art thou to be united to so holy a man”.⁸⁴ Vidare berättas om att när det kom kvinnor på besök skickade Sara dem även till Hagar och att Hagar då skulle tala nedlåtande om Sara; ”My mistress Sarai is not inwardly what she is outwardly: she appears to be a righteous woman, but she is not”.⁸⁵ När Sara hör detta går hon till Abraham och berättar om det. Enligt

⁷⁸ Junior (2019), s. 29. Texten i Baruk återfinns i kapitel 3.

⁷⁹ Ibid, s. 31.

⁸⁰ Josefus Flavius, kapitel 12, vers 3.

⁸¹ Heard (2014), s. 273.

⁸² Gärtner (1998), s. 160.

⁸³ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7021-hagar>.

⁸⁴ Midrash Rabbah XLV:3, s. 381.

⁸⁵ Midrash Rabbah XLV:4, s. 382.

samma midrash höll Hagar sitt äktenskapslöfte till Abraham även sedan hon blivit ivägskickad och därför identifierar man henne med Ketura, den kvinna som Abraham tar till hustru efter Saras död.⁸⁶ Pabst skriver att andra rabbiniska kommentarer ger en mer negativ bild av Hagar och verkar inte identifiera henne med Ketura. De menar att Hagar när hon blivit gravid kom att förakta Sara och prata illa om henne. Detta hämnas Sara genom att bland annat slå henne och att se till att hon fick missfall, vilket då innebär att Ismael var Hagars andra barn. Här menar man också att Hagar inte skulle ha kommit till tro på den hebreiska guden eftersom hon väljer att skaffa en egyptisk fru till Ismael.⁸⁷

Pabst återger en rabbinisk beskrivning av Hagars rop i öknen som en bön med budskapet att om Gud hörde Hagars bön, hon som var en främling, så hör Gud människors rop även idag.⁸⁸ Hon menar också att Hagar i rabbinisk interpretation ofta blir en symbol för "outsiders", som ändå kan vara en del av gemenskapen.⁸⁹

Den spanske rabbinen Nahmanides (1194–1270)⁹⁰ gör en mer kritisk tolkning av Abraham och Sara. Han menar att den hårda behandling som Sara utsatte Hagar för var en synd och att även Abraham hade del i den synden eftersom han tillät Saras agerande.⁹¹

Sefer Ha-Yashar är en medeltida midrash som ägnar ett långt stycke åt Abraham, Sara och Hagar samt sönerna Ismael och Isak. Här lyfter man att Hagar var upplärd av Sara och gjorde precis som Sara sa att hon skulle.⁹² När Hagar sedan blir gravid förändras detta och det framställs att Hagar blir självgod och tänker att hon blivit gravid och inte Sara kan endast bero på att Hagar är bättre än Sara.⁹³ Samma tanke fast med ödmjukhet beskrivs att Sara tänker; Detta är inget annat än att hon måste vara bättre än jag.⁹⁴ När Sefer Ha-Yashar längre fram beskriver det som gör att Hagar och Ismael fördrivs är berättelsen annorlunda mot Genesis 21. Här beskrivs hur Ismael var skicklig med pil och båge och hur han sätter Isak framför sig och siktar med sin båge med intentionen att döda honom. Detta ser Sara och förhindrar det.⁹⁵ Sedan följer ett långt stycke om Ismael och vad som händer honom. Bland annat berättas att

⁸⁶ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7021-hagar>. Det berättas om Ketura i Genesis 25.

⁸⁷ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7021-hagar>.

Det står i Gen 21:21 att Hagar skaffade Ismael en hustru från Egypten.

⁸⁸ Pabst (2003), s. 11.

⁸⁹ Ibid, s. 11.

⁹⁰ <https://www.britannica.com/biography/Nahmanides>.

⁹¹ Zucker (2009), s. 5.

⁹² Sefer Ha-Yashar XVI:29.

⁹³ Sefer Ha-Yashar XVI:29.

⁹⁴ Sefer Ha-Yasher XVI:30.

⁹⁵ Sefer Ha-Yashar XXI:14–15.

Abraham besöker honom vid ett par tillfällen. När Sara är död och Abraham tar en ny hustru presenteras hon som Ketura från Kanaans land; alltså inte synonym med Hagar från Egypten.⁹⁶

8.1.2. Analys av Hagar i tidiga kristna källor

I Nya testamentet omnämns Hagar i Galaterbrevet.⁹⁷ Paulus skriver om två förbund, lagens och löftets. Abrahams två söners mödrar får representera de två förbunden. Hagar står för Sinaiförbundet med lagens krav och Sara för det friare löftesförbundet; ”Det ena kommer från berget Sinai och föder sina barn till slavar, det är Hagar”.⁹⁸ De kristna i Galatien liknas vid barn till den fria kvinnan och det är Jesus som befriat människorna. Det är Genesis 21 som Paulus använder och då får Hagar bli en negativ kontrast till Sara, den fria kvinnan. Janzen frågar sig i sin Genesiskommentar hur Paulus skulle gjort om han använt Genesis 16 med Hagars teofani istället. Han undrar också hur vi kan göra Hagar rättvisa och balansera Paulus bild av henne.⁹⁹ Gärtner skriver i sin kommentar till Galaterbrevet att det Paulus talar om är inte släktband utan att det handlar om frihet och slaveri.¹⁰⁰ För Paulus står Hagar för det ofria och därmed det gamla förbundet. Så trots att Hagar i Genesis slutar som en fri kvinna förblir hon i Galaterbrevet en slav.¹⁰¹ Junior menar att Hagar sätts som Saras motsats i Galaterbrevet.¹⁰² Paulus nämner inte heller Hagars frigörelse. När hon lämnar Abraham och Sara är hon inte längre slav utan en fri kvinna.¹⁰³ Genom att förstärka det som skiljer de två kvinnorna åt blir Hagar någon som står för det som är annorlunda, hon blir den andra.¹⁰⁴

Kyrkofäderna fortsätter likt Galaterbrevet att använda Sara och Hagar allegoriskt som en bild för kristendomen och judendomen. De gör Hagar till den judiska ”andra” som fördrivs.¹⁰⁵

Tertullianus (ca 160–225) gör referenser till Galaterbrevet i *Adversus Marcionem*:

In all this the apostle has clearly shown that the noble dignity of Christianity has its allegorical type and figure in the son of Abraham born of a free woman, while the legal bondage of

⁹⁶ Sefer Ha-Yashar XXV:1.

⁹⁷ Galaterbrevet 4:21–5:1.

⁹⁸ Bibel 2000, Galaterbrevet 4:24b.

⁹⁹ Janzen (1993), s. 47.

¹⁰⁰ Gärtner (1998), s. 159.

¹⁰¹ Levine (2001), s. 17.

¹⁰² Junior (2019), s. 2.

¹⁰³ Pabst (2003), s. 3.

¹⁰⁴ Ibid, s. 3.

¹⁰⁵ Ibid, s. 2.

Judaism has its type in the son of the bondmaid: and consequently, that both the dispensations derive from that God with whom we have found the outline sketch of both the dispensations.¹⁰⁶

Han identifierar Sara som Kyrkan och Hagar som Synagogan. Han använder även de bibliska brödrapar där den yngre går före den äldre, Esau - Jakob och Kain – Abel, som bild för den yngre kristendomen som tar över istället för den äldre judendomen.¹⁰⁷

Origenes (185–254) menar att kyrkan ersatte Israel som Guds utvalda folk och även han använde allegorin med Sara och Hagar. Dessutom gör han en tolkning av Hagar som blind då hon inte hittar vatten i öknen utan ängeln måste öppna hennes ögon för att hon ska se källan.

That, therefor, is the blindness in Agar who gave birth "according to the flesh," who remains blind until "the veil of the letter be removed" by the angel of God and she see the "living water." For now the Jews lie around the well itself, but their eyes are closed and they cannot drink from the well of the Law and the prophets.¹⁰⁸

Denna bild har gett upphov till skulpturer av Ecclesia och Synagoga. Vid entrén till katedralen i Strasbourg står två skulpturer föreställande två kvinnor representerande Kyrkan (Ecclesia) och Synagogan (Synagoga). Det är Sara, som representant för Kyrkan, och Hagar, som står för Synagogan. Ecclesia representeras av en stolt drottninglik kvinna medan Synagoga är en kvinna med nedböjt huvud och förbundna ögon. Detta är en bild som vuxit fram från Paulus ord i Galaterbrevet. Skulpturerna är daterade till 1230.¹⁰⁹

Heard konstaterar att Abrahams andra fru Hagar och sonen Ismael framställts negativt i de flesta kristna interpretationer.¹¹⁰ De kristna tolkningarna kring Hagar är av förklarliga skäl starkt påverkade av Galaterbrevet 4 och den allegorin kring henne och Sara. Flera gör liknelsen med Sara som den kristna kyrkan och Hagar som den judiska synagogan.

Senare kyrkofäder som exempelvis Augustinus fortsatte att använda den allegoriska tolkningen av Sara och Hagar som ett motsatspar.¹¹¹ I sitt verk *Guds stad – The city of God* liknar Augustinus Hagar vid en jordisk stad full av synd.¹¹²

¹⁰⁶ Tertullianus, *Adversus Marcionem* bok V, vers 4, s. 531.

¹⁰⁷ Pabst (2003), s. 4.

¹⁰⁸ Origen, s. 134.

¹⁰⁹ <https://dbs.bh.org.il/image/synagoga-and-ecclesia-strasburg-cathedral-france-1230-model>.

¹¹⁰ Heard (2014), s. 270.

¹¹¹ Pabst (2002), s. 7.

¹¹² Augustinus.

8.1.3. Analys av Luthers syn på Hagar

Heard menar att Martin Luthers inställning till bibeltexter är att de ska tolkas litterärt, det vill säga att Bibeln berättar så som det var. Luther, sin ofta moralistiska ståndpunkt till trots, fördömde inte Abraham och Sara för att de utnyttjade Hagar som det vi idag skulle kalla surrogatmamma.¹¹³ Han beskrev Saras agerande som hedervärdigt och gudfruktigt. Även om han inte vill tolka texten symboliskt lägger han i sin kommentar till Genesis ord i Hagars mun som inte återfinns i texten. Han låter henne säga till Sara:

Jag är Abrahams riktiga hustru. Det är inte du eftersom du är ofruktsam. Gud har satt dig åt sidan och välsignar inte ditt äktenskap. Han har valt mig, som blev gravid med en gång. Vem skulle förneka att detta är det tydligaste tecknet på ynnest från Gud? (*min översättning*)¹¹⁴

Luther beskriver Hagar som en från början god kvinna som blir dålig då hon behandlas bättre än sin ställning och därmed får hybris. Luther menar att Abraham har skuld till det som händer för att han är för generös mot den gravida tjänaren, när han ger henne plats vid sitt bord.¹¹⁵ Den judiska tolkningen som finns att Hagar återvänder till Abraham och att det är hon som är Ketura tilltalade Luthers moraliska inställning.¹¹⁶ I sin Genesiskommentar uttrycker Luther att Hagar begår en synd i dubbel bemärkelse när hon flyr. För det första menar Luther att man ska förbli på den plats där man blivit placerad av Gud. Luther menar vidare att Hagar bekänner denna synd när hon svarar ängeln att hon flytt från sin matmor. Den andra synden enligt Luther är att hon genom att fly indirekt kidnappar Abrahams ofödda barn.¹¹⁷

8.2 Diskussion

De upplevelser som tillskrivs Hagar i Genesis gör henne speciell. Hon får, liksom Abraham, löftet om ett barn som ska ge upphov till många ättlingar. Hon ser och namnger Gud, på samma sätt som Mose gjorde enligt Exodus 3. Precis som med israeliterna i öknen möter Gud henne i hennes lidande.¹¹⁸ Hagar är en av få kvinnor i den hebreiska Bibeln som har en gudsuppenbarelse som det berättas om.¹¹⁹ Detta sker trots att hon är inte tillhör det utvalda folket. Adamo och Eghwubare menar att denna nordafrikanska kvinna visar att gudomliga

¹¹³ Heard (2014), s. 280.

¹¹⁴ Ibid, s. 280.

¹¹⁵ Ibid, s. 280.

¹¹⁶ Ibid, s. 281.

¹¹⁷ Mattox och Steinmetz (1997), s. 240.

¹¹⁸ Adamo och Eghwubare (2010), s. 283.

¹¹⁹ Ibid, s. 283.

löften ges även till icke-israeliter och till kvinnor.¹²⁰ Om man tar de verser i Genesis 16 som tillskrivs P-källan¹²¹ ur sitt sammanhang blir Hagar endast någon som används för att hjälpa det barnlösa paret. Hagar i sig själv har ingen funktion utan används endast som en form av surrogat. Allt det som gör Hagar speciell är borta, precis som i Jubileerbokens återberättelse. Abraham och Sara framställs som den perfekta och harmoniska familjen. De är goda förebilder.

De olika judiska tolkningarna skiljer sig lite åt och ger därmed en splittrad bild av Hagar. Var hon Abrahams hustru eller ej? Här är man inte överens och det kanske inte är konstigt med tanke på att hon presenteras olika redan i Genesis. Vi får också olika beskrivningar av hur Hagar beter sig. Hon tillskrivs flera negativa egenskaper och beskrivs som arrogant, otacksam och självgod. När hon då ställs som motsats till den kärleksfulla och goda Sara blir Hagar inte en person som väcker sympatier.

Paulus fortsätter på samma spår som de flesta judiska tolkningarna med Sara som den goda och Hagar som hennes motsats. Det är självklart så att den allegori som Paulus gör i Galaterbrevet har påverkat de kristna tolkningarna genom tiderna av Sara och Hagar. Det är också den bild som ges av skulpturerna i Strasbourg. Dessa har människor passerat på väg in i kyrkan sedan 1200-talet. Många av de som gick förbi visste säkert att detta var Sara och Hagar. De fick den bilden till sig i en tid då många av dem inte var läskunniga. Det har säkert påverkat deras bild av de två kvinnorna samtidigt som de inte själva kunde ta reda på vad som egentligen berättades i Genesis.

Martin Luthers tolkning av Hagar påminner om Paulus tolkning i Galaterbrevet, vilket inte är konstigt. Men han gör bilden nästan än mer negativ när han lägger ganska hårda ord i hennes mun. Han får henne att framstå som någon som beter sig olämpligt i förhållande till sin ställning.

Den samlade bilden vi får av Hagar är mer negativ än positiv. Framför allt är det så i de kristna tolkningarna, vilket är anmärkningsvärt då Sara ändå ses som judarnas stammoder. Vi får en bild av en kvinna som bryter mot konventioner och beter sig på ett sätt som inte är lämpligt.

¹²⁰ Ibid, s. 283.

¹²¹ Verserna 1a, 3 och 15–16 i kap 16 räknas enligt fyrkällshypotesen till P-källan.

9. Hagar i samtida receptions- och verkningshistoria

9.1. Analys

Det finns besvärliga texter i Bibeln, texter som gör oss upprörda med människor som betar sig dåligt. Den som är troende och ser bibeltexterna som auktoritet måste på något sätt hantera detta. Reaves menar att det är det som feministisk teologi, womanist theology och befrielsesteologi gör. Hon lyfter att det finns texter som har inslag av patriarkat, kvinnohat, våld, rasism, slaveri, homofobi, folkmord och främlingsfientlighet som ändå är texter med auktoritet för dem som är troende.¹²²

Womanist theology ställer två frågor; varför är svarta kvinnor osynliga i kristen teologi och varför är svart teologi tyst om förtryckta svarta kvinnor?¹²³ Adamo och Eghwubare inleder sin artikel om Abrahams afrikanska fru med några tankar kring hur man i europeisk-amerikansk kultur förnekat det afrikanska i bibeltexter:

The tendency of Euro-American Old Testament scholars has been to deny or dilute African influence upon Scripture, that is, to de-Africanize it. For example, according to Rogers (1998), Eurocentric artists and Bible commentators of the past several centuries have painted and described all biblical characters, even God, as white.¹²⁴

När Delores Williams fick upp ögonen för berättelsen om Hagar upptäckte hon att den använts mycket de senaste hundra åren inom den afro-amerikanska kulturen. Hon kunde konstatera att konstnärer, författare och präster traderat berättelsen i en svart kontext.¹²⁵ Att Hagar använts mycket inom womanism beror, enligt Clark, på att hon klarar sig trots ett liv som ensam mamma i en kontext av slaveri, fattigdom, slit och utnyttjande och detta har många paralleller med svarta kvinnors situation i USA.¹²⁶ Clark uttrycker det som att Hagars berättelse är analog med afro-amerikanska kvinnors upplevelse.¹²⁷ Womanist theology försöker ta Hagar ur tystnaden och vill ge henne en ny och fräsch röst.¹²⁸ Womanism visar mer sympati för Hagar än vad andra skolor gör.¹²⁹ Enligt Clark är det inte förhållandet att Hagar är slav som gör henne intressant utan hennes initiativ till att bli fri.¹³⁰ Feministisk

¹²² Reaves (2018), s. 3.

¹²³ Clark (2012), s. 50.

¹²⁴ Adamo och Eghwubare (2010), s. 275.

¹²⁵ Williams, (1993), s. 2.

¹²⁶ Clark (2012), s. 48.

¹²⁷ Ibid, s. 52.

¹²⁸ Ibid, s. 42.

¹²⁹ Heard (2014), s. 283.

¹³⁰ Clark (2012), s. 53.

interpretation av Genesis 16 och 21 sätter ljuset på könsordning, sociala privilegier och makt. I den tolkningen är Sara både ett offer och privilegierad. Hon är ett offer för de sociala konventionerna och de biologiska omständigheterna samtidigt som hon har privilegier i egenskap av Abrahams hustru.¹³¹

Även afro-amerikanska kvinnor kan tolka Hagar olika. Bailey skriver om detta. En kvinna ser Hagar som ett offer medan en annan ser henne som en överlevare.¹³² Reaves skriver att det är en berättelse om människor som vi upplever som ”riktiga” människor med bra och dåliga sidor, människor som gör gott och som gör ont.¹³³ Två i sammanhanget betydelsefulla drag hos Hagar är att hon är den första kvinnan i Bibeln som frigör sig från slaveriet och hon är den enda kvinnan i Bibeln som namnger Gud.¹³⁴

Junior konstaterar att vi vet inte egentligen något om Hagars ålder, vikt, längd och hudfärg. Det vi vet är att hon var från Egypten, slav, fru och mor.¹³⁵ Junior konstaterar vidare att vi oftast inte vet mycket om de bibliska karaktärernas hudfärg. Ett ställe är dock i Höga visan, där kvinnan säger ”Jag är svart och skön”.¹³⁶ Detta blir en motbild till de bibelställen som man använt för att rättfärdiga bruket med afrikanska slavar. Noas son Ham, ses som stamfar till afrikanerna. Namnet kan härledas på två sätt. Det ena är från det hebreiska ordet för varm och det andra är från Keme, ett namn för det antika Egypten, som betyder ”det svarta landet”.¹³⁷ Noa dömer Ham till att vara slav åt sina bröder.¹³⁸ I den Babyloniska Talmud slås fast att Hams ättlingar var dömda till att vara svarta. Ham beskrivs som en syndfull människa och hans ättlingar kommer att bli än värre.¹³⁹ Adamo och Eghwubare citerar ett avsnitt ur Talmud där det påstås att Noah sagt följande ord:

Now I cannot beget the fourth son whose children I would have ordered to serve you and your brothers! Therefore, it must be Canaan, your firstborn, whom they enslave. ---Canaan's children shall be born ugly and black! . . . Men of this race are called Negroes.¹⁴⁰

¹³¹ Heard (2014), s. 283.

¹³² Bailey (2002), s. 41–42.

¹³³ Reaves (2018), s. 4.

¹³⁴ Clark (2012), s. 53.

¹³⁵ Junior (2019), s. 1.

¹³⁶ Ibid, s 7. Citatet är från Höga visan 1:5.

¹³⁷ Isaac (1992), s. 31.

¹³⁸ Genesis 9:25.

¹³⁹ Adamo och Eghwubare (2010), s. 279.

¹⁴⁰ Ibid, s. 279.

Detta har varit ett sätt att rättfärdiggöra slaveriet, framför allt i USA. Man har även anfört att Abraham hade slavar. Adamo och Eghwubare menar att man historiskt har tonat ner det afrikanska i Gamla testamentet. En strategi för det var att förneka att människorna i det antika Egypten var svarta.¹⁴¹ Efter Napoleons expeditioner till Egypten gjordes olika publikationer varav flera försökte visa på att egyptierna inte var svarta.¹⁴² Adamo och Eghwubare slår dock fast att Hagar med ganska stor säkerhet kan beskrivas som afrikan och därmed som en svart kvinna.¹⁴³

Slaveri var en realitet och ett accepterat och vanligt bruk. Både egyptiska och bibliska lagar visar på slavar som handelsvara. Hagars situation var inte unik. Latvus beskriver det såhär:

The experience of a young woman who was sold as slave to a foreign country, to be used as a concubine and facing mental and/or physical violence – is not an exceptional story but quite the opposite: probably a normal and realistic description of the ancient world through the centuries.¹⁴⁴

Bestraffning av slavar var inte förbjudet enligt biblisk lag.¹⁴⁵ Vi får i texten inte veta hur Sara bestraffar Hagar, men vi förstår att det är så hårt att Hagar väljer att ta till flykten.¹⁴⁶ Hagars handlingar görs för att skydda sonens liv.¹⁴⁷ Sitt eget liv har Hagar redan satt på spel genom att bli gravid. Den vanligaste dödsorsaken bland kvinnor vid denna tid var graviditet och barnafödande.¹⁴⁸ Det är det Hagar utsätts för, för att föda ett barn som inte skulle vara hennes i juridisk mening. Berättelsen har använts för att visa på att Gud har sanktionerat slaveriet genom att ängeln uppmanar Hagar att återvända. Williams menar att texten inte i första hand handlar om befrielse utan om räddning. Genom att vända tillbaka till Abraham och Sara räddar Hagar både sitt eget och sitt ofödda barns liv.¹⁴⁹ Williams menar att Hagar när hon återvänder visar att hon tror och litar på Gud.¹⁵⁰

I en artikel för Zucker ett resonemang kring hur man kan se på relationerna i berättelsen. Han kallar dem ”Blended Family”, vilket kan översättas med styvfamilj.¹⁵¹ När han analyserar den

¹⁴¹ Adamo och Eghwubare (2010), s. 277.

¹⁴² Ibid, s. 280.

¹⁴³ Ibid, s. 283.

¹⁴⁴ Latvus (2010), s. 263.

¹⁴⁵ Ibid, s. 264.

¹⁴⁶ Clark (2012), s. 52.

¹⁴⁷ Heard (2014), s. 284.

¹⁴⁸ Bailey (2002), s. 39.

¹⁴⁹ Williams (1993), s. 4.

¹⁵⁰ Ibid, s. 25.

¹⁵¹ Zucker (2009), “Abraham, Sarah and Hagar as a Blended Family: Problems, Partings and Possibilities”.

antika styvfamiljen gör han det utifrån hur vi ser på familjeliv och relationer mellan partners och barn på 2000-talet.¹⁵² Zucker gör en beskrivning av hur det blir en ny familjekonstellation på Saras initiativ. I och med att Sara använder Hagar som surrogat förändras Hagars ställning från slav till (bi)hustru. Troligtvis fick hon privilegier och kanske tänkte hon att det kunde gynna henne att gå in i den nya relationen.¹⁵³ Hagar flyr men kommer tillbaka. Sedan går det flera år, som vi inte får veta något om, men som verkar ha passerat fridfullt. Sedan föds Isak och efter ett tag kräver Sara att Hagar och Ismael ska köras ut.

Sarah appears so angry that she cannot bring herself even to mention them by name. They have moved from being close family members, human subjects, with real names, to objectify others, property to be disposed of.”¹⁵⁴

Zucker läser mellan raderna och bakom berättelsen och målar upp en annorlunda bild. Relationerna mellan Abraham, Sara och Hagar samt Isak och Ismael kanske inte upphörde efter att Hagar och Ismael drivits iväg. Sara dör i Hebron, men om man läser ordentligt så är det inte där Abraham befinner sig. Zucker menar att man kan tolka det som att Abraham och Sara inte levde tillsammans.¹⁵⁵ Efter det som kunde blivit Isaks död, offret, återvänder Abraham till Beer Sheva, men vart tar Isak vägen? Vi får så småningom veta att han bosätter sig i Negev, nära Beer Lachaj Roi, källan som Hagar gett namn åt. Kanske var det så att han sökte upp sin styvfamilj, Hagar och Ismael. Zucker presenterar också tanken på att om Ketura och Hagar är samma person, kan det ha varit Isak som sammanförde Abraham och Hagar igen.¹⁵⁶ Zucker för också ett resonemang som går ut på att Sara kanske bodde hos Hagar och Ismael. Han menar att de hade mycket gemensamt, inte bara att de delat man. De var båda mödrar, som värnade om och ville sin sons bästa.¹⁵⁷ Det vi vet utifrån berättelsen i Bibeln är att Isak och Ismael återses för att begrava Abraham.¹⁵⁸

Berättelsen har två kvinnor i centrum, som båda är offer på olika sätt. Den största skillnaden mellan dem är att Sara kan göra något åt sin situation genom att använda Hagar som surrogat. Hagar i sin tur kan inte säga nej till detta. Interpretationer utifrån Womanist Theology har av

¹⁵² Ibid, s. 1.

¹⁵³ Zucker (2009), s. 3.

¹⁵⁴ Ibid, s. 7.

¹⁵⁵ Ibid, s. 7–8.

¹⁵⁶ Ibid, s. 9.

¹⁵⁷ Ibid, s. 10.

¹⁵⁸ Genesis 25:9.

denna anledning tenderat att sympatisera mer med Hagar än vad som är brukligt.¹⁵⁹ Med sin grund i Galaterbrevet var det flera antika och medeltida teologer som satte Hagar och Sara i motsats till varandra och det har man gjort även i senare tid. Latvus konstaterar att Hagar och Sara är på många sätt varandras motsats. Sara är hebré, gift, rik, äldre och med makt, men samtidigt är hon barnlös. Hagar är egyptier, singel, fattig och slav, men hon har möjligheter eftersom hon är ung och fertil.¹⁶⁰ Enligt Levine blir det nästan alltid så, att när man sätter saker eller personer mot varandra, blir den ena bättre än den andra. Det blir en värdering i motsatserna; man – kvinna, vit – svart, Sara – Hagar.¹⁶¹ Den ena får våra sympatier och blir ett ideal och den andra väcker negativa känslor hos oss och fördöms. Bilden av Sara och Hagar formas av den kontext läsaren befinner sig i, vilka glasögon vi läser med. Sara är den privilegierade kvinnan med allt vad det innebär. Hagar kan ses som en utsatt kvinna, en slav från Afrika som måste ta sin och sitt barns framtid i egna händer.¹⁶² I den kristna kyrkan i väst har Hagar inte haft någon framträdande roll utan mest setts som en bifigur till den berättelsen egentligen handlar om, Abraham och Sara. Om vi då tänker att vi läser utifrån en annan kontext, från den utsatta kvinnans perspektiv. Phyllis Tribble skriver om Hagar och Levine citerar henne: "She was wounded for our transgressions, she was bruised for our iniquities."¹⁶³ Dessa ord är en parafra på en vers från Jesajas bok; "Han blev pinad för våra brott, sargad för våra synder."¹⁶⁴ Tribble menar att det finns många exempel på kvinnor som kan känna igen sig själva i Hagar. Det kan vara den svarta kvinnan som utnyttjas av en man. Det kan vara den fattiga kvinnan som smädas av överklasskvinnan. Det kan vara den unga, ensam, gravida kvinnan eller den hemlösa kvinnan. Det kan vara den frånskilda mamman. Detta är några av hennes exempel.¹⁶⁵

Lativus lyfter ytterligare en aspekt som gör att ytterligare en grupp kvinnor kan identifiera sig med Hagar. Om vi tänker att Hagar var hustru till Abraham innebär det att när Hagar skickas iväg i Genesis 21 blir hon Bibelns första frånskilda kvinna.¹⁶⁶

Reaves beskriver Sara som både offer och förtryckare. Hon beskriver hur hon själv som vit kvinna och engagerad i feminism och befrielsesteologi vill kunna identifiera sig med Hagar

¹⁵⁹ Heard (2014), s. 283.

¹⁶⁰ Latvus (2010), s. 258.

¹⁶¹ Levine (2001), s. 14–15.

¹⁶² Ibid, s. 17.

¹⁶³ Ibid, s. 16.

¹⁶⁴ Jesaja 53:5. Texten läser vi på Långfredagen som en profetia om Jesu lidande.

¹⁶⁵ Levine (2001), s. 16.

¹⁶⁶ Latvus (2010), s. 258.

och inte med Sara, den privilegierade.¹⁶⁷ Men Reaves menar att vi som är som Sara, privilegierade, måste inse det och genom bibeltexterna få upp ögonen för orättvisor och inse vad vi genom vårt privilegium kan göra för en mer jämlik värld.¹⁶⁸

Delores Williams avslutar sin sammanfattning av Hagars berättelse så här:

Hagar has "spoken" to generation after generation of black women because her story has been validated as true by suffering black people. --- Hagar, like many black women, goes into the wide world to make a living for herself and her child, with only God by her side.¹⁶⁹

9.2 Diskussion

Om man anser att olikheter berikar och att mångfald är något positivt kan berättelsen om Sara och Hagar vara en berättelse att känna igen sig i. Vi kan se berättelsen om Sara och Hagar som något som har ett tilltal till olika människor i olika kontexter. Judiska kvinnor kan se Sara som sin stammoder och kanske även som en förebild. Afroamerikanska kvinnor kan identifiera sig med Hagar. Judiska kvinnor kanske försvarar Saras beteende medan de afroamerikanska kvinnorna kan sympatisera mer med Hagar.¹⁷⁰

Hagar är både utsatt och fattig. När vi tänker på fattigdom så tänker vi kanske inte i första hand att den är könsrelaterad, men enligt FN är det fler kvinnor än män som lever i fattigdom. Latvus menar att detta är värt att lyfta inte bara i det globala perspektivet utan även i vår nordiska kontext. Vi är inte fullt ut jämställda. Han tar exemplet med en ensamstående förälder, och menar att det oftast är synonymt med en ensam mamma.¹⁷¹

Listan på personer som utifrån sin egen kontext och känsla av att vara utsatta eller marginaliserade är lång och man kan konstatera att flera av dem kan finna identifikationsmöjligheter hos Hagar. Det kan vara flyktingen, den av annan etnisk härkomst än omgivningen, den ensamstående föräldern, den som lever i en annan familjekonstellation än kärnfamiljen, den fattiga kvinnan eller kvinnan som utsatts för övergrepp.

¹⁶⁷ Reaves (2018), s. 1.

¹⁶⁸ Ibid, s. 17.

¹⁶⁹ Williams (1993), s. 31.

¹⁷⁰ Bailey (2002), s. 38.

¹⁷¹ Latvus (2010), s. 249.

10. Avslutande diskussion

Vad har kommit fram i de båda analyserna och hur kan man sammanföra detta till en samtida tolkning i vår kontext? Vilka skulle idag kunna identifiera sig med Hagar? Har hennes berättelse någon relevans?

Att texten använts för att sanktionera slaveriet kan vi lämna bakom oss som en del av den kristna kyrkans mörka historia och sätta fokus på annat. Det första jag tycker att vi behöver göra är att lyfta av den negativa stämpeln från Hagar, den som hon fått genom historien. Det börjar i Jubileerboken, fortsätter hos Paulus och ända fram till Luther. Sara och Hagar är på flera plan varandras kontraster, men behöver inte tolkas som ett motsatspar där den ena är bättre än den andra. Abraham får löftena från Gud om ett stort folk och ett land. Genom att Sara ingriper i Guds plan får Abraham även en son med Hagar. Gud visar omsorg om Hagar och Ismael även om det inte är så förbundet ska föras vidare. Sara är den judiska matriarken och en förebild eller igenkänningsperson för en del. Hagar kan också vara en person att identifiera sig med i en kristen kontext och därmed få en känsla för att Gud har omsorg även om mig. Jag vill ge några exempel på hur människor idag kan göra det.

Hagar var en egyptier som levde i Israel, alltså var hon en immigrant och hade den historien med sig.¹⁷² Latvus refererar i sin artikel till en undersökning kring våld mot immigrerade kvinnor i Finland och gör sedan en analys av bibeltexterna om Hagar utifrån den kontexten.¹⁷³ Latvus menar också att Genesis 16 vill visa på Gud som en som bryr sig om främlingen och den ensamma, men utanför den israelitiska familjegemenskapen. Hagar accepteras och Gud visar omsorg om henne, men inte förrän hon är på rymmen.¹⁷⁴

I sin artikel ställer Adamo och Eghwubare frågan hur människor från Afrika ska kunna finna mod och tro hos afrikanska bibliska kvinnor om kvinnorna inte identifieras som afrikaner.¹⁷⁵ Det är viktigt att vi är tydliga med nationaliteter på de bibliska personerna och inte gör alla, inklusive Gud, till västerlänningar. Latvus beskriver en grupp svarta kvinnor i Sydafrika som läst Genesis 16. För dem handlar berättelsen om maktmissbruk, korruption, sexuellt utnyttjande och slaveri.¹⁷⁶ Hagar delar samma öde som många kvinnor i världen genom att vara förtryckt på grund av klass, ras och kön.¹⁷⁷ Om vi bejakar Guds närvaro hos det

¹⁷² Latvus (2010), s. 249.

¹⁷³ Ibid, s. 250–251.

¹⁷⁴ Ibid, s. 256.

¹⁷⁵ Adamo/Eghwubare (2010), s. 276.

¹⁷⁶ Latvus (2010), s. 272.

¹⁷⁷ Adamo/Eghwubare (2010), s. 290.

afrikanska folket, så flyttar vi de afrikanska bibliska kvinnorna från fotnoterna till att vara en del av berättelsen och en del av Guds frälsningsplan.¹⁷⁸

Man kan läsa Hagars berättelse som en berättelse om förtryck, där Hagar är ett offer. Hon är främling, kvinna och slav. Detta gör henne marginaliserad. Hagar används som surrogat, förtrycks och exkluderas från familjen och motivet är makt och arvsrelaterat.¹⁷⁹ Men Hagar vänder på sitt öde, hon ser till att inte längre vara marginaliserad. Hagar får hjälp av Gud och blir till sist en person som lyckas skapa ett fritt liv.¹⁸⁰ Att Hagar drivs bort kan verka som hårt för henne men samtidigt så ger det henne möjligheten att få ha sin egen familj. Hagar välsignas men lämnas utanför det utvalda folket.¹⁸¹

Vi lever i en tid då många människor lever på flykt i sitt eget land eller i andra länder. Både immigranten och främlingen kan i berättelsen känna sig inkluderade av Guds omsorg. Utifrån Hagars ursprung i Egypten kan många afrikanska kvinnor identifiera sig med henne. Det kan de göra både utifrån hudfärg och kanske även utifrån kontexten som utnyttjad av etablissemanget, som i detta fall är Sara och Abraham. Hagar blir utslängd från hemmet och blir därmed en ensam mamma. Om det var så att hon var Abrahams hustru blir hon dessutom separerad.

Familjer kan se väldigt olika ut. Kärnfamiljen – mamma, pappa, barn – är inte längre den enda familjekonstellationen. Om vi tar till oss Zuckers resonemang om styvfamiljen, kan kanske de som lever i andra konstellationer – ensamföräldern, regnbågsfamiljen eller styvfamiljen - också identifiera sig med de bibliska berättelserna.

Heard konstaterar i inledningen till sin artikel att de flesta interpretationer av Genesis 16 och 21 ger en negativ bild av Hagar.¹⁸² Han menar att kristna identifierar sig snarare med den fria Sara än med slaven Hagar.¹⁸³ Enligt Heard är ett kristet sätt att se på Hagar och Ismael att se dem som människor och inte som problem.¹⁸⁴

Både Hagar och Sara kan ses som offer i ett patriarkalt system. Sara har pressen på sig att leverera ett barn, en son som kan föra patriarkatet vidare. Det gör henne till ett offer för den kultur hon lever i. Hagar är ett offer på flera sätt. Hon är slav och hon är kvinna, vilket gör

¹⁷⁸ Ibid, s. 292.

¹⁷⁹ Latvus (2010), s. 266.

¹⁸⁰ Latvus (2010), s. 266.

¹⁸¹ Ibid, s. 269.

¹⁸² Heard (2014), s. 270.

¹⁸³ Ibid, s. 275–276.

¹⁸⁴ Ibid, s. 284.

henne sårbar i det sammanhang hon lever. Den privilegierade Sara utnyttjar Hagars ställning för sin vinning. När Hagar inser att hon väntar barn intar hon en annan inställning till Sara, i alla fall upplever Sara det så. Då väcks det något som kanske är svartsjuka inom Sara och hon använder det övertag hon har över Hagar till att bestraffa henne och därmed driva henne på flykt.

I slutet av sin artikel ställer Levine frågan, vad som hade hänt om Hagar hade fått en dotter.¹⁸⁵ Detta kan vi bara spekulera kring, men det mest troliga är nog att vi aldrig hade läst om det och att vi inte hade känt till Hagar överhuvudtaget. Levine konstaterar även mot slutet av sin artikel att Sara och Hagar skildes åt men deras söner möttes för att begrava sin far tillsammans.¹⁸⁶ Sara och Hagar var kanske inte de bästa vänner, men sönerns relation verkar inte ha påverkats av det. Därför menar Levine att Saras och Hagars döttrar, judar, kristna och muslimer, kan fortsätta arbetet tillsammans och skapa fred hos Abrahams familj.¹⁸⁷

11. Slutsats

Uppsatsens första analys svarar på frågeställningen hur Hagar tolkats i tidig judisk och kristen kontext. Analysen visade hur Sara och Hagar i både judisk och kristen exegetik har tolkats som kontraster till varandra. Sara har, tillsammans med Abraham, framställts som mer perfekt än vad bibeltexten ger skäl för. Som kontrast till den goda Sara har Hagar framställts om inte som ond så i alla fall som en med ett olämpligt uppträdande. Det har gjort att Hagar i de flesta fall har blivit en bild för ”den andra”, den som inte är som vi. Detta gjordes i Jubileerboken och som analysen visade har det fortsatt genom historien, genom bland annat Josefus Flavius. Philo av Alexandria framhåller Saras dygd och placerar Hagar på en låg kunskapsnivå. En del rabbiniska kommentarer ger också en negativ bild av Hagar. Där beskrivs hur hon föraktfullt ser på Sara och talar illa om henne. I midrashen Sefer Ha-Yashar framställs Hagar som självgod.

Den tidigaste kristna källan till bilden av Hagar är Galaterbrevet. Där ställs Sara och Hagar också mot varandra. Hagar blir representant för det gamla, ofria förbundet och Sara för det nya, fria förbundet – det kristna. Kyrkofäderna fortsätter detta. De låter Hagar stå för det judiska, den ”andra”, den som fördrivs. Origenes gör en bild av Hagar som blind och menar att hon representerar judarna som inte ser den sanna källan fast de har den intill sig. Även

¹⁸⁵ Levine (2001), s. 26.

¹⁸⁶ Genesis 25:9.

¹⁸⁷ Levine (2001), s. 27.

Martin Luther lyfter Sara som förebild och menar att Hagar får hybris när hon blir gravid. Vidare menar han att hon begår en synd när hon flyr; man ska förbli på den plats där Gud placerat en.

I uppsatsens andra del lyftes perspektivet till att utifrån womanist theology inta Hagars perspektiv. Den delen svarar på frågan hur Hagar tolkas och används inom womanist theology. Det som då kunde konstateras var att eftersom Hagar var kvinna, slav och afrikan, därmed troligen fattig och svart, har många afro-amerikanska kvinnor kunnat identifiera sig med henne. Det har kunnat inge dem hopp om att Gud har omsorg om dem eftersom Gud såg Hagar i hennes nöd. Svaret på frågan blir då att Hagar intar en viktig position i denna gren av bibeltolkning och Hagar lyfts som ett exempel på att Gud är en Gud för alla.

Genesis 16 och 21 bildar en berättelse med två kvinnor i centrum, mitt i berättelserna om patriarkerna Abraham, Isak och Jakob. Den ena kvinnan är Sara, hon som blir matriark i den fortsatta berättelsen. Sara tar ansvar för att Guds löfte ska uppfyllas, när hon känner att hon själv inte räcker till. Hagar är den andra kvinnan, hon som kan tolkas som svagare och mer utsatt. I analysen har jag kunnat konstatera att denna berättelse kan tala hoppfullt till människor i många olika kontexter. Gud är i berättelserna en Gud som ser, en Gud som lyssnar till den som lider och är utsatt, en Gud som visar omsorg.

Under de senaste åren har vi upplevt #metoo-rörelsen, där kvinnor i alla samhällsskikt och i alla olika yrkeskategorier världen över har ställt sig sida vid sida just i kampen för alla kvinnors rätt till sin kropp. Många av de berättelserna kan liknas vid Hagars med sexuellt utnyttjande från någon med en maktposition.

Den tredje frågan är om det finns marginaliserade människor som kan identifiera sig i Hagars berättelse. Ja, det finns många som kan känna igen sig i Hagar. Det kan vara den syrianska kvinnan på flykt eller den romska kvinnan med pappmugg utanför mataffären. Det kan vara den ensamstående mamman som sliter för att ge sitt barn en dräglig tillvaro eller den kvinnliga artisten som känner sig utnyttjad av sin manliga kollega. Det kan vara nästan vem som helst, det kan vara du eller jag.

12. Källförteckning

Biblar

Biblia Hebraica Stuttgartensia

Bibel 2000 med noter

Folkbibeln

1917-års bibelöversättning

Bibelkommentarer och uppslagsverk

Alter, Robert. *The Five Books of Moses. A Translation with Commentary*. New York: W.W. Norton & Company, 2004.

Baldwin, J.G. *The Message of Genesis 12 – 50*. Nottingham: Inter-Varsity Press, 1986.

Beyer, B.E. *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis* (NIDOTTE), vol 1, Grand Rapids, Michigan: utg VanGemeren, 1997: s. 579–580.

Grassi, J.A. "Children", *The Anchor Yale Bible Dictionary*, vol 1, New Haven & London: Utg Freedman m.fl. 1992: s. 904–907.

Gärtner, Bertil. *Galaterbrevet. Kommentar till Nya Testamentet*. Stockholm: EFS-förlaget/Verbum förlag, 1998.

Isaac, Ephraim. "Ham", *The Anchor Yale Bible Dictionary*, vol 1. New Haven & London: Utg Freedman m.fl. 1992. s. 31–32.

Janzen, J.G. *Genesis 12-50 Abraham and all the Families of the Earth*. Edinburgh: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1993.

Moberly, R.W.L. *Genesis 12–50*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1992.

Naudé, J.A. *New International Dictionary of Old Testament Theology & Exegesis* (NIDOTTE), vol 3. Grand Rapids, Michigan: utg VanGemeren, 1997: s 1007–1015.

Thompson, H.O. "Beer-Lahai-Roi", *The Anchor Yale Bible Dictionary*. vol 1, New Haven & London: Utg Freedman m.fl. 1992: s 640.

The Torah, A Modern Commentary, utg Plaut. W.G. New York, 2005.

von Rad, G, *Genesis*, Norwich: SCM Press, 1961.

Övrig litteratur och artiklar

Adamo, David Thuesday, Eghwubare, Eriwrierho Francis. The African Wife of Abraham. I *Genesis*. A. Brenner, A. Chi Chung Lee, G. A. Yee (red.), s. 247–274. Minneapolis: Fortress Press, 2010.

Augustinus. *The City of God*. Hämtad 2019-12-02 från http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/0354-0430,_Augustinus,_De_Civitate_Dei_Contra_Paganos,_EN.pdf.

Bailey, W. Black and Jewish women consider Hagar. *Encounter*, Vol. 63, No. 1-2, 2002: s. 37–44.

Barton, Ruth. A comparison and contrast of Womanist and Feminist Theology and Experience. *Priscilla Papers*. vol 9, no 4, Autumn 1995. Hämtad 2020-01-02 från https://www.cbeinternational.org/sites/default/files/pp094_5acacowaftae_5.pdf).

Clark, A. "Hagar the Egyptian: A Womanist Dialogue." *Western Journal of Black Studies*, Vol. 36, No. 1, 2012: s. 48–56.

Hayes, John H. och Holladay, Carl R. *Biblical Exegesis. A Beginner's Handbook*. Louisville: Westminster John Knox Press. 2007.

Heard, C. On the Road to Paran: Toward a Christian Perspective on Hagar and Ishmael. *Interpretation: A Journal of Bible and Theology*, Vol. 68, No. 3, 2014: s. 270–285.

<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7021-hagar> Hämtad 2019-10-09.

<https://dbs.bh.org.il/image/synagoga-and-ecclesia-strasburg-cathedral-france-1230-model>
Hämtad 2019-12-02.

Josefus Flavius. *The Antiquities of the Jews*. Översättning av William Whiston. Hämtad 2020-03-12 från <https://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/2848-h.htm#link2HCH0014>.

Junior, Nyasha, *Reimagining Hagar: Blackness and Bible*. Oxford: Oxford University Press, 2019.

Mattox, Mickey. Steinmetz, David C. *Martin Luther's Interpretation of the Women of Genesis in the Context of the Christian Exegetical Tradition*. ProQuest Dissertations and Theses. 1997.

Midrash Rabbah. Engelsk översättning av Freedman och Simon. The Soncino Press. London.

Nahmanides. Hämtad 2019-12-02 från <https://www.britannica.com/biography/Nahmanides>.

Mitchem, Stephanie. *Introducing Womanist Theology*. Maryknoll, NY: Orbis Books. 2002.

Origen. *Homilies on Genesis and Exodus*. Engelsk översättning av R. E. Heine. Washington: The Catholic University of America Press. 1982.

Pabst, Irene. *The interpretation of the Sarah-Hagar-stories in rabbinic and patristic literature. Sarah and Hagar as female representations of identity and difference*. Hämtad 2019-11-25 från <https://atria.nl/eazines/web/LectioDifficilior/2003/No2/No2/pabst.pdf>.

Latvus, Kari. Reading Hagar in Contexts. I *Genesis*. A. Brenner, A. Chi Chung Lee, G. A. Yee (red.), s 247–274. Minneapolis: Fortress Press, 2010.

Reaves, Jayme R. Sarah as victim and perpetrator: Whiteness, power, and memory in the matriarchal narrative. *Review and Expositor*. 2018: s. 1–17.

Sefer Ha- Yashar. *Book of Jasher*. Engelsk översättning av J.H. Parry & Company. Salt Lake City. 1887. Hämtad 2019-12-28 från http://www.becomingjewish.org/pdf/ebooks/apocrypha_and_psuedepigrapha/sefer_ha_yashar.pdf.

Levine, A-J. Settling at Beer-lahai-roi. I *Daughters of Abraham. Feminist Thought in Judaism, Christianity and Islam*. Y. Yazbeck Haddadm J.L. (red.), s 12–27. Esposito, Florida: University Press of Florida, 2001.

Tertullianus, *Adversus Marcionem*. Hämtad 2020-03-15 från http://www.tertullian.org/articles/evans_marc/evans_marc_12book5_eng.htm.

Walker, Alice, *In Search of our Mother's Gardens*. London: Orion Books ltd. 1983.

Van Ruiten, J. T. A. G. M. Hagar in the Book of Jubilees. 2010. I *Abraham, the Nations, and the Hagarites*. s. 117–138, 2010.

Williams, Delores, *Sisters in the Wilderness. The Challenge of Womanist God-Talk*. Maryknoll: Orbis Books, 1993.

Zucker, David J. Abraham, Sarah, and Hagar as a Blended Family: Problems, Partings, and Possibilities. *Women in Judaism: A Multidisciplinary Journal* Vol, 6 No 2. 2009.